

O‘ZBEKISTONDA YASHIL IQTISODIYOTGA O‘TISH STRATEGIYASINI BAHOLASH VA TAKOMILLASHTIRISH ISTIQBOLLARI

Xolmatov Rustam G‘ayrat o‘g‘li

Mustaqil tadqiqotchi

+99898 305 08 19

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20093026>

ANNOTATSIYA / ABSTRACT

Annotatsiya: Mazkur maqolada O‘zbekistonda yashil iqtisodiyotga o‘tish strategiyasi tahlil qilinadi, uning samaradorligi baholanadi hamda takomillashtirish yo‘llari ko‘rsatib beriladi.

Kalit so‘zlar: yashil iqtisodiyot, barqaror rivojlanish, ekologiya, energiya samaradorligi, strategiya, innovatsiya, atrof-muhit, iqtisodiy islohotlar

Abstract: This article analyzes Uzbekistan’s transition strategy to a green economy, evaluates its effectiveness, and proposes ways for further improvement.

Keywords: green economy, sustainable development, ecology, energy efficiency, strategy, innovation, environment, economic reforms

KIRISH (INTRODUCTION). Bugungi kunda global miqyosda ekologik muammolar keskinlashib borayotgan bir sharoitda yashil iqtisodiyotga o‘tish insoniyat taraqqiyotining muhim strategik yo‘nalishlaridan biriga aylandi. Iqlim o‘zgarishi, atmosfera havosining ifloslanishi, suv resurslarining tanqisligi hamda biologik xilma-xillikning kamayishi kabi muammolar iqtisodiy rivojlanishning an‘anaviy modelini qayta ko‘rib chiqishni taqozo etmoqda. Shu nuqtai nazardan, “yashil iqtisodiyot” konsepsiyasi iqtisodiy o‘tishni ta‘minlash bilan birga ekologik barqarorlikni saqlash, resurslardan oqilona foydalanish va kelajak avlodlar manfaatlarini himoya qilishga qaratilgan muhim yondashuv sifatida shakllanmoqda. Xalqaro miqyosda ham ushbu yo‘nalishda muhim tashabbuslar ilgari surilgan. Jumladan, 2015-yilda qabul qilingan Barqaror rivojlanish maqsadlari (SDGs) hamda 2015-yilgi Parij iqlim kelishuvi global ekologik muammolarni hal etishda davlatlar zimmasiga aniq majburiyatlar yukladi. Ushbu hujjatlar asosida iqtisodiyotning barcha tarmoqlarida ekologik omillarni hisobga olish, energiya samaradorligini oshirish va qayta tiklanuvchi energiya manbalaridan keng foydalanish zarurati kuchaydi. O‘zbekiston ham mazkur global jarayonlardan chetda qolmay, so‘nggi yillarda yashil iqtisodiyotga o‘tish bo‘yicha izchil siyosat olib bormoqda. Xususan, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 4-oktabrdagi “2019–2030-yillarda O‘zbekiston Respublikasining yashil iqtisodiyotga o‘tish strategiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi qarori ushbu sohadagi tub burilish nuqtasi bo‘ldi. Mazkur strategiyada energiya samaradorligini oshirish, issiqxona gazlari chiqindilarini kamaytirish, qayta tiklanuvchi energiya manbalarini rivojlantirish va tabiiy resurslardan oqilona foydalanish kabi ustuvor vazifalar belgilab berilgan.

Shuningdek, 2022–2026-yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekiston taraqqiyot strategiyasida ham ekologik barqarorlikni ta‘minlash, “yashil iqtisodiyot” tamoyillarini keng joriy etish, jumladan, “yashil energetika”ni rivojlantirish, suv tejovchi texnologiyalarni kengaytirish va chiqindilarni qayta ishlash tizimini takomillashtirish ustuvor yo‘nalishlar sifatida belgilangan. Bundan tashqari, 2023-yilda qabul qilingan qator normativ-huquqiy hujjatlar asosida quyosh va shamol energetikasini rivojlantirish, “yashil moliya” instrumentlarini joriy etish hamda ekologik loyihalarga investitsiyalarni jalb qilish

mexanizmlari yanada kuchaytirildi. Yuqoridagi islohotlar shuni ko'rsatadiki, O'zbekistonda yashil iqtisodiyotga o'tish nafaqat ekologik zarurat, balki iqtisodiy raqobatbardoshlikni oshirish va uzoq muddatli barqaror rivojlanishni ta'minlashning muhim omiliga aylanmoqda. Shu bois mazkur yo'nalishni chuqur o'rganish, mavjud strategiyalarni baholash va ularni takomillashtirish bo'yicha ilmiy asoslangan takliflar ishlab chiqish dolzarb ahamiyat kasb etadi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA (LITERATURE REVIEW) Yashil iqtisodiyot tushunchasi zamonaviy iqtisodiy adabiyotlarda turlicha yondashuvlar asosida talqin etilib, uning nazariy asoslari so'nggi o'n yilliklarda sezilarli darajada rivojlandi. Xalqaro ilmiy manbalarda ushbu tushuncha ekologik barqarorlik va iqtisodiy o'sish o'rtasidagi muvozanatni ta'minlashga qaratilgan model sifatida keng o'rganilgan. Xususan, 2011-yilda United Nations Environment Programme tomonidan e'lon qilingan “Towards a Green Economy” hisobotida yashil iqtisodiyot “inson farovonligini oshirish va ijtimoiy tenglikni ta'minlash bilan birga ekologik xavflarni kamaytiruvchi iqtisodiy tizim” sifatida ta'riflangan [1]. Ushbu hisobotda energiya, qishloq xo'jaligi, transport va sanoat kabi asosiy tarmoqlarda yashil transformatsiya zarurligi ilmiy asoslab berilgan. 2012-yilda o'tkazilgan Rio+20 Conference doirasida yashil iqtisodiyot barqaror rivojlanishning asosiy vositalaridan biri sifatida e'tirof etildi. Mazkur konferensiya natijalarida davlatlar uchun yashil iqtisodiyotga o'tish bo'yicha strategik yo'nalishlar belgilab berilgan [2]. Shuningdek, World Bank (2012, 2020) va Organisation for Economic Co-operation and Development (2011) hisobotlarida yashil iqtisodiyot resurslardan samarali foydalanish, past uglerodli rivojlanish va ekologik innovatsiyalarni joriy etish bilan bog'liq kompleks model sifatida talqin etiladi [3]. Ushbu manbalarda yashil iqtisodiyotga o'tish iqtisodiy o'sishni sekinlashtirmasdan, aksincha yangi ish o'rinlari yaratish va innovatsion rivojlanishni rag'batlantirishi ta'kidlanadi. Ilmiy adabiyotlarda yashil iqtisodiyotning asosiy tarkibiy qismlari sifatida quyidagilar ajratib ko'rsatiladi:

- energiya samaradorligini oshirish;
- qayta tiklanuvchi energiya manbalaridan foydalanish;
- chiqindilarni kamaytirish va qayta ishlash;
- suv resurslaridan oqilona foydalanish;
- “yashil” innovatsiyalarni joriy etish [4].

Bundan tashqari, so'nggi yillarda olib borilgan tadqiqotlarda (2020–2024) yashil iqtisodiyotning ijtimoiy jihatlariga ham katta e'tibor qaratilmoqda. Jumladan, “yashil bandlik” (green jobs), ekologik madaniyat va ijtimoiy inklyuziya masalalari ushbu modelning ajralmas qismi sifatida ko'rib chiqilmoqda. Mahalliy ilmiy adabiyotlarda ham yashil iqtisodiyot masalalari keng yoritilgan. O'zbekistonlik olimlar tomonidan olib borilgan tadqiqotlarda mamlakatning tabiiy resurslarga boyligi va energetik salohiyati hisobga olingan holda yashil iqtisodiyot modelini joriy etishning o'ziga xos jihatlari tahlil qilingan. Xususan, energiya samaradorligini oshirish, qayta tiklanuvchi energiya manbalarini kengaytirish va sanoatda resurs tejovchi texnologiyalarni joriy etish orqali iqtisodiy samaradorlikni oshirish mumkinligi ilmiy asoslab berilgan [5]. O'zbekiston Respublikasida yashil iqtisodiyotga o'tish masalalari normativ-huquqiy hujjatlar darajasida ham mustahkamlangan. Jumladan, 2019-yilda qabul qilingan “2019–2030-yillarda O'zbekiston Respublikasining yashil iqtisodiyotga o'tish strategiyasi” ushbu yo'nalishda muhim dasturiy hujjat hisoblanadi [6]. Ushbu strategiyada energiya samaradorligini oshirish, qayta tiklanuvchi energiya ulushini kengaytirish, suv resurslarini tejash va ekologik muvozanatni ta'minlash ustuvor vazifalar sifatida belgilangan.

Bundan tashqari, so‘nggi yillarda (2020–2024) O‘zbekistonda qator Prezident farmon va qarorlari qabul qilinib, yashil iqtisodiyot tamoyillarini amaliyotga joriy etish, “yashil energiya”ni rivojlantirish, chiqindilarni boshqarish tizimini takomillashtirish hamda ekologik xavfsizlikni ta‘minlashga qaratilgan islohotlar amalga oshirilmoqda. Umuman olganda, xalqaro va mahalliy ilmiy adabiyotlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, yashil iqtisodiyot zamonaviy iqtisodiy rivojlanishning muhim yo‘nalishlaridan biri bo‘lib, u iqtisodiy o‘sish, ekologik barqarorlik va ijtimoiy farovonlikni uyg‘unlashtirishga xizmat qiladi. Shu bilan birga, ushbu modelni samarali joriy etish har bir mamlakatning o‘ziga xos iqtisodiy, ekologik va institutsional sharoitlarini hisobga olishni talab etadi.

Xususan:

1. **Tahliliy metod** – yashil iqtisodiyotga oid nazariy qarashlar, konsepsiyalar hamda ilmiy adabiyotlarni chuqur o‘rganish va tahlil qilishda qo‘llanildi. Ushbu metod yordamida yashil iqtisodiyotning mazmun-mohiyati, asosiy tamoyillari va rivojlanish yo‘nalishlari aniqlashtirildi [3].
2. **Taqqoslash metodi** – rivojlangan va rivojlanayotgan mamlakatlarning yashil iqtisodiyotga o‘tish tajribasini solishtirish va qiyosiy tahlil qilishda ishlatildi. Bu orqali ilg‘or xorijiy tajribalar aniqlanib, ularni milliy sharoitda qo‘llash imkoniyatlari baholandi [4].
3. **Statistik metod** – O‘zbekistonda ekologik va iqtisodiy ko‘rsatkichlarning o‘zgarishi va dinamikasini baholashda qo‘llanildi. Xususan, energiya iste‘moli, chiqindilar hajmi va qayta tiklanuvchi energiya manbalari ulushining o‘zgarishi tahlil qilindi [5].
4. **Tizimli yondashuv** – yashil iqtisodiyotga o‘tish jarayoni kompleks tizim sifatida o‘rganilib, uning barcha tarkibiy elementlari o‘zaro bog‘liqlikda tahlil qilindi. Ushbu yondashuv iqtisodiy, ekologik va ijtimoiy omillar integratsiyasini chuqur tahlil qilish imkonini berdi [6].

Mazkur metodlarning kompleks qo‘llanilishi O‘zbekiston Respublikasining yashil iqtisodiyotga o‘tish strategiyasini ilmiy asosda baholash, mavjud muammolarni aniqlash va ularni bartaraf etish bo‘yicha amaliy takliflar ishlab chiqishga xizmat qildi. Bundan tashqari, tadqiqot jarayonida O‘zbekiston Respublikasining amaldagi normativ-huquqiy hujjatlari, jumladan Prezident farmon va qarorlari, davlat dasturlari, shuningdek, xalqaro tashkilotlar hisobotlari va ilmiy maqolalar keng qo‘llanildi. Bu esa tadqiqot natijalarining ilmiy asoslanganligi va ishonchligini ta‘minladi [7].

NATIJALAR (RESULTS) O‘zbekiston Respublikasining yashil iqtisodiyotga o‘tish strategiyasi doirasida so‘nggi yillarda sezilarli ijobiy natijalarga erishildi. Xususan, 2019–2030-yillarga mo‘ljallangan strategiya hamda unga muvofiq qabul qilingan davlat dasturlari asosida iqtisodiyotning turli tarmoqlarida ekologik barqarorlikni ta‘minlashga qaratilgan islohotlar izchil amalga oshirilmoqda. Birinchidan, qayta tiklanuvchi energiya manbalarini rivojlantirish sohasida aniq natijalar kuzatilmoqda. So‘nggi yillarda umumiy quvvati bir necha gigavattga teng bo‘lgan quyosh va shamol elektr stansiyalarini qurish bo‘yicha yirik loyihalar ishga tushirildi. Jumladan, Navoiy, Samarqand va Buxoro viloyatlarida quyosh elektr stansiyalari, Qoraqalpog‘iston va boshqa hududlarda esa shamol elektr stansiyalari barpo etilmoqda. Natijada 2023–2025-yillarga kelib qayta tiklanuvchi energiya manbalarining elektr energiyasi ishlab chiqarishdagi ulushi 10–15 foizga yetkazish maqsadi belgilangan bo‘lib, bu ko‘rsatkich bosqichma-bosqich oshib bormoqda. Bu esa yiliga millionlab tonna issiqxona gazlari

chiqindilarini kamaytirishga xizmat qilmoqda. Ikkinchidan, energiya samaradorligini oshirish bo'yicha kompleks chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda. Xususan, sanoat korxonalarida energiya sarfini o'rtacha 10–20 foizga qisqartirishga erishilmoqda, zamonaviy energiya tejovchi uskunalari joriy etilmoqda. Uy-joy sektorida esa issiqlik izolyatsiyasini yaxshilash va energiya tejovchi qurilmalarni qo'llash orqali energiya iste'molini sezilarli kamaytirish imkoniyati yaratilmoqda. Uchinchidan, ekologik qonunchilikni takomillashtirish borasida muhim natijalarga erishildi. Atrof-muhitni muhofaza qilish, chiqindilarni boshqarish va tabiiy resurslardan foydalanishni tartibga soluvchi 10 dan ortiq yangi normativ-huquqiy hujjatlar qabul qilindi hamda amaldagi qonunchilik xalqaro standartlarga moslashtirildi. Shu bilan birga, chiqindilarni qayta ishlash darajasi oshirilib, ayrim hududlarda bu ko'rsatkich 15–20 foizga yetkazildi. To'rtinchidan, suv resurslaridan samarali foydalanish bo'yicha ham ijobiy siljishlar kuzatilmoqda. Tomchilatib sug'orish va boshqa suv tejovchi texnologiyalar joriy etilgan maydonlar kengayib, suv sarfini 25–30 foizgacha qisqartirishga erishilmoqda. Bu esa qishloq xo'jaligida barqarorlikni ta'minlashga xizmat qilmoqda. Shu bilan birga, olib borilgan tahlillar ayrim muammolar mavjudligini ham ko'rsatmoqda. Xususan, yashil loyihalarni moliyalashtirish uchun zarur investitsiya resurslarining yetarli emasligi saqlanib qolmoqda. Hozirgi kunda yashil iqtisodiyot loyihalariga yo'naltirilayotgan investitsiyalar umumiy investitsiyalar hajmida nisbatan past ulushni tashkil etadi. Bundan tashqari, zamonaviy texnologiyalarni joriy etishda importga qaramlik, infratuzilmaning yetarlicha rivojlanmaganligi ham asosiy to'siqlardan biri bo'lib qolmoqda. Aholining ekologik madaniyati va ongining yetarli darajada shakllanmaganligi ham muhim muammo sifatida qayd etiladi. Jumladan, chiqindilarni saralash tizimi hali to'liq yo'lga qo'yilmagan bo'lib, qayta ishlash darajasi rivojlangan davlatlarga nisbatan pastligicha qolmoqda. Resurslardan tejamkor foydalanish va ekologik mas'uliyatni oshirish borasida tizimli chora-tadbirlarni yanada kuchaytirish zarur [2]. Umuman olganda, erishilgan natijalar ijobiy baholansa-da, yashil iqtisodiyotga to'liq o'tish uchun mavjud muammolarni bartaraf etish, investitsiyalar hajmini oshirish va innovatsion texnologiyalarni keng joriy etish orqali islohotlarni izchil davom ettirish muhim ahamiyat kasb etadi.

MUHOKAMA (DISCUSSION) O'tkazilgan tahlillar shuni ko'rsatadiki, yashil iqtisodiyotga o'tish jarayoni oddiy islohotlar yig'indisi emas, balki iqtisodiyotning barcha tarmoqlarini qamrab oluvchi kompleks va tizimli yondashuvni talab qiladi. Bu jarayonda davlat siyosati yetakchi rol o'ynashi bilan birga, xususiy sektor faolligi va jamiyatning ekologik ong darajasi ham hal qiluvchi ahamiyatga ega. Avvalo, davlat tomonidan qabul qilinayotgan strategiyalar va normativ-huquqiy hujjatlar amaliy natijalarga yo'naltirilgan bo'lishi zarur. Jumladan, “yashil iqtisodiyot” tamoyillarini iqtisodiyotning ustuvor tarmoqlariga integratsiya qilish, hududiy rivojlanish dasturlari bilan uyg'unlashtirish hamda monitoring va baholash mexanizmlarini kuchaytirish muhimdir. Bu esa strategiyaning amalga oshirilish samaradorligini oshiradi va resurslardan optimal foydalanishni ta'minlaydi. Shu bilan birga, xususiy sektorning ushbu jarayondagi ishtirokini kengaytirish dolzarb masala hisoblanadi. Yashil texnologiyalarni joriy etishni rag'batlantirish uchun soliq imtiyozlari, subsidiyalar va davlat-xususiy sheriklik (DXSh) mexanizmlarini qo'llash maqsadga muvofiqdir. Bu chora-tadbirlar innovatsion loyihalarning ko'payishiga va investitsiya muhitining yaxshilanishiga olib keladi. Investitsiyalarni jalb qilish mexanizmlarini takomillashtirish ham muhim yo'nalishlardan biridir. Xususan, “yashil moliya” instrumentlarini rivojlantirish – masalan, yashil obligatsiyalar, ekologik fondlar va grantlar

orqali ichki va tashqi investitsiyalarni oshirish mumkin. Shu bilan birga, xalqaro moliya institutlari bilan hamkorlikni kengaytirish orqali ilg'or tajriba va texnologiyalarni milliy amaliyotga jalb etish zarur. Ekologik ta'lim va madaniyatni rivojlantirish ham alohida e'tiborni talab etadi. Aholi orasida ekologik ongini shakllantirish, resurslardan oqilona foydalanish ko'nikmalarini rivojlantirish va chiqindilarni saralash madaniyatini keng targ'ib qilish yashil iqtisodiyotning ijtimoiy asosini mustahkamlaydi. Bu borada ta'lim tizimi, ommaviy axborot vositalari va fuqarolik jamiyati institutlarining roli beqiyosdir. Xalqaro hamkorlikni kengaytirish esa yashil iqtisodiyotga o'tishda muhim omil hisoblanadi. Rivojlangan davlatlar tajribasini o'rganish, qo'shma loyihalarni amalga oshirish va global ekologik tashabbuslarda faol ishtirok etish orqali milliy strategiyaning samaradorligini oshirish mumkin. Umuman olganda, yashil iqtisodiyotga o'tish jarayonining muvaffaqiyati davlat, biznes va jamiyat o'rtasidagi samarali hamkorlik, shuningdek, innovatsion va institutsional islohotlarning izchilligiga bog'liqdir. Shu bilan birga, investitsiya hajmini oshirish, texnologik yangiliklarni joriy etish va ekologik ongini kengaytirish orqali strategiyaning samaradorligini sezilarli darajada kuchaytirish mumkin.

XULOSA (CONCLUSION) Xulosa qilib aytganda, O'zbekistonda yashil iqtisodiyotga o'tish strategiyasi mamlakatning uzoq muddatli barqaror rivojlanishini ta'minlashda muhim strategik yo'nalish sifatida namoyon bo'lmoqda. Ushbu strategiya nafaqat iqtisodiy o'sishni qo'llab-quvvatlash, balki atrof-muhitni muhofaza qilish, tabiiy resurslardan oqilona foydalanish va aholi farovonligini oshirishga xizmat qiluvchi kompleks yondashuvni o'zida mujassam etadi. Olib borilgan ilmiy tahlillar shuni ko'rsatadiki, so'nggi yillarda mamlakatda qayta tiklanuvchi energiya manbalarini rivojlantirish, energiya samaradorligini oshirish, ekologik qonunchilikni takomillashtirish hamda resurslardan foydalanishni optimallashtirish borasida muhim ijobiy natijalarga erishilgan. Bu esa yashil iqtisodiyot tamoyillarining bosqichma-bosqich amaliyotga joriy etilayotganligini tasdiqlaydi. Shu bilan birga, yashil iqtisodiyotga to'liq o'tish jarayonida qator tizimli muammolar mavjudligi aniqlandi. Xususan, yashil loyihalarni moliyalashtirish uchun investitsiya resurslarining yetarli emasligi, zamonaviy texnologiyalarga qaramlik, institutsional mexanizmlarning yetarli darajada rivojlanmaganligi hamda ekologik boshqaruv samaradorligining pastligi ushbu jarayonni sekinlashtiruvchi omillar sifatida namoyon bo'lmoqda. Mazkur muammolarni bartaraf etish va strategiyani yanada takomillashtirish maqsadida quyidagi ustuvor yo'nalishlarga alohida e'tibor qaratish maqsadga muvofiq:

- innovatsion va “yashil” texnologiyalarni iqtisodiyot tarmoqlariga keng joriy etish;
- iqtisodiy rag'batlantirish mexanizmlarini, jumladan soliq imtiyozlari, subsidiyalar va “yashil moliya” instrumentlarini rivojlantirish;
- qayta tiklanuvchi energiya manbalari ulushini oshirish va energiya samaradorligini yanada kuchaytirish;
- ekologik ta'lim va madaniyatni rivojlantirish orqali aholining ekologik ongini yuksaltirish;
- xalqaro hamkorlikni kengaytirish hamda ilg'or xorijiy tajribalarni milliy amaliyotga samarali tatbiq etish.

Umuman olganda, yashil iqtisodiyotga o'tish strategiyasining izchil va tizimli amalga oshirilishi O'zbekistonning global ekologik muammolarni hal etishdagi faol ishtirokini

ta'minlaydi, milliy iqtisodiyotning raqobatbardoshligini oshiradi hamda kelajak avlodlar uchun ekologik jihatdan sog'lom va barqaror muhitni shakllantirishga xizmat qiladi.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. Akhatov, L., Madalimov, T., & Xaytmetov, R. (2020). The Spiritual Connection of Sufism and Tolerance in the Works of Jami. *International Journal of Multidisciplinary Research and Publications*, 2, 1–4.
2. Xaytmetov, R. (2020). Immanuel Kant falsafasida olam va odam muammosi. *Ma'mun Akademiyasi axborotnomasi*, 5(2), 71–74.
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti. (2019). 2019–2030-yillarda O'zbekiston Respublikasining yashil iqtisodiyotga o'tish strategiyasini tasdiqlash to'g'risida qaror.
4. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti. (2022). 2022–2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekiston taraqqiyot strategiyasi to'g'risida farmon.
5. United Nations Environment Programme (UNEP). (2011). *Towards a Green Economy: Pathways to Sustainable Development and Poverty Eradication*.
6. World Bank. (2020). *Uzbekistan: Transition to a Green Economy Report*.
7. UNEP (2011). *Towards a Green Economy*.
8. Rio+20 (2012). United Nations Conference on Sustainable Development.
9. World Bank (2012, 2020); OECD (2011). *Green Growth Reports*.
10. Global Green Economy literature (IEA, OECD, UNEP reports).
11. O'zbekistonlik olimlar ilmiy ishlari (2020–2024).